

TMV_ZACHÁZENÍ S JINAKOSTÍ, ŽÁK SE SOCIÁLNÍM ZNEVÝHODNĚNÍM, HODNOTY

Lenka Gulová, Katedra sociální pedagogiky,
2023

Cíl přednášky:

Představit **sociálně pedagogický aspekt**

ve vzdělávání

Sociální znevýhodnění

Prostředí třídy

Přiblížit význam **pedagogizace prostředí a aktivizace jedince a skupiny** jako součásti výchovného procesu ve škole

Práce s hodnotami jako součást učitelské profese

Inkluze jako šance

Sociální pedagogika - kontext

Zabývá se prostředím ve vztahu k aktivitaci a podpoře jedince, skupiny i komunity

**Zájem o skupiny se
sociálním znevýhodněním**

**Sociální a výzkumné
projekty, <https://ksop.ped.muni.cz/>**

Studium školního prostředí, nové profese a role ve školním prostředí (asistent pedagoga, sociální pedagog)

Nové předměty zacílené na rozvoj školního prostředí a podporu inkluze (vč. asistent.praxe)

Examples of groups excluded from/or marginalized within education (UNESCO)

K úvaze

Učitel je nejen
odborník na svou
specializaci/aprobaci

**Náročné prostředí
třídy/školy jako
odraz složitého
prostředí doby**

Děti a žáci se
sociálním
znevýhodněním

Zacházení s jinakostí

(nejen)ve školním
prostředí

Dle vyhlášky č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných patří do této skupiny žák se sociálním znevýhodněním

Různí odborníci se pokouší definovat, kdo je sociálně znevýhodněný jedinec

Žák se sociálním znevýhodněním

Sociálním znevýhodněním je dle školského zákona myšleno:

- a) „rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy,*
- b) nařízená ústavní výchova nebo uložená ochranná výchova, nebo*
- c) postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky podle zvláštního právního předpisu“ (zákon č. 561/2004Sb., § 16, odst. 1 - 4).*

Aktuálně se všechny děti s postižením (zdrav., těl. a sociál.) řadí pod skupinu žáků se SVP

Příklady dětí/žáků se sociálním znevýhodněním, kteří mohou být ve třídě

- **Romské dítě** (často žijící v zajištění chudoby, v sociálně vyloučené lokalitě, náročné životní podmínky, často nízký status vzdělání v rodině, nepodnětné prostředí a segregované školství, možné kulturní rozdíly, předsudky)
- **Děti migrujících cizinců** (kulturní rozdíly, náročná situace v rodinách – rozdělené rodiny, finance, předsudky společnosti – aktuálně velmi silné vůči muslimům/v českém školství i vůči dalším náboženstvím)
- **Dítě se SVP** (zdravotním, tělesným a psychickým)
- **Nadané děti** (specifická situace mnohých dětí)

Prozatím jsme se naučili tento pojem používat v představě, že se jedná o někoho, kdo nemá dostatečně silné socioekonomické zázemí

V této souvislosti se musí nutně vypavit prostředí mnohých rodin, které se potýkají s řadou problematických situací

Sociálně znevýhodněný může být každý (?)

- Mnozí žáci žijí ve velmi složitých situacích
- Často ve spojení se sociálními patologiemi (chudoba, rozvodovost, agresivita, závislosti, šikana aj.)
- V osamělosti
- Přetěžování rodiči
- Zanedbávání a týráni
- Bez výchovného působení rodičů, bez příkladů

K úvaze pro učitele; kdo může být ve třídě?

- Děti, které zažívají rozvodové situace rodičů; velmi časté
- Žijí v rodinách, kde je tíživá finanční situace (nezaměstnanost, matky samoživitelky, rodiny žijící na ubytovnách aj.)
- Rodiny, kde děti trpí nevěrou partnera, konflikty v rodinách, domácím násilím, kriminalitou (řada příkladů)
- Děti, které trpí workoholismem rodičů
- Rodiny, které se dlouhodobě starají o rodinného příslušníka s postižením, nemocného, sendvičová generace (př. sestra)
- Rodiny, kde jsou rodinní příslušníci psychicky nemocní (matka, př.)
- Děti, které nemají přátele, žijící s depresí, ve stresu
  - *Děti a dospívající, kteří se necítí ve škole dobře*

Vliv prostředí na školní úspěšnost žáka

- Význam koncepce ve školském systému, který by byl schopen přijmout každého žáka a s přihlédnutím k jeho situaci nabídnout škálu mechanismů, které ho postaví na startovací čáru se všemi ostatními žáky.
- Výsledky českých žáků ve škole velmi silně závisí na jejich socioekonomickém zázemí [5] a to znamená, že výsledky jednotlivých žáků vykazují závislost na jejich rodinné situaci a sociálně ekonomické charakteristice. [6]

[5] Zpráva OECD

[6] *Pokud se rodiče rozvádí nebo je rodina zasažena různými sociálně patologickými jevy, mezi něž patří alkoholismus, delikvence rodičů, kriminalita, chudoba, nezaměstnanost, atd., tak mnohé z dětí vykazují zhoršené výsledky ve škole*

Pro inspiraci

- **Znalosti z oblasti sociální práce** (spolupracovat s OSPOD/orgán sociálně-právní ochrany dětí, s různými organizacemi, které nabízí pomoc)
- **Neustále se vzdělávat** (šikana, kyberšikana, závislosti, multikulturní výchova, zacházení s jinakostí aj.)
- **Nové metody a přístupy** (nové role ve škole), alternativy
- **Aktivní spolupráce s dalšími pedagogickými profesemi ve škole**
- **Aktivní spolupráce s rodinou, podpora rozvoje komunity**
  - **Naučit se tvořit a realizovat projekty!!!**

Jak pracovat se žáky se sociálním znevýhodněním?

- Nejlépe ve vztahu k inkluzi, tedy **pracovat se všemi**, zapojit všechny bez rozdílu, v rovnosti, zažít sounáležitost ve škole, přenést si ji do osobního života a naopak

□ **Velká výzva**

1. Smerem k inkluzivnímu a spravedlivému kvalitnímu vzdělávání

- 1.1. Právo na vzdělání:
  - čl. 26 Všeobecná deklarace lidských práv, 1948
  - čl. 28 Úmluva o právech dítěte, 1990
  - čl. 24 OSN Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením, 2006
  - "(A) plný rozvoj lidského potenciálu a smyslu pro vlastní důstojnost a uvědomění si vlastní hodnoty, stejně jako na posilování úcty k lidským právům, základním svobodám a lidské různorodosti;" (. Článek 24)*
- 1. 2. Inkluze
  - Pokyny UNESCO politiky pro začleňování ve vzdělávání (2009)
"Inkluzivní vzdělávání (...) je stále více chápán šířeji jako reformy, která podporuje a vítá rozmanitost mezi všemi žáky."
  - Cíl udržitelný rozvoj (SDG) 4 (2015): Vzdělávání
"Zajistit inkluzivní a spravedlivé kvalitní vzdělání (...) pro všechny."
UNESCO Vzdělání 2030

Zacházení s jinakostí – jak se žije ve škole

Lidská důstojnost

- *"Všichni lidé se rodí svobodní a sobě rovni co do důstojnosti a práv."* (Všeobecná deklarace lidských práv, čl. 1)
„Ignorování a pohrdání lidskými právy vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva“ (Všeobecné deklarace lidských práv, preambule)
Humanistické a náboženské motivy mohou zdůvodnit důstojnost člověka.
- ***„Lidé mnohé unesou: vezmou jim majetek, ztratí domov zaměstnání, partnera/ partnerku. To nejhorší však, co může člověka potkat, je, když přijde o svou důstojnost.“***

...realita ponižování, (M. Jaggle, 2014)

- **Zvláštní rozhořčení nad ponižováním lidí a poškozováním jejich života ve „zranitelných letech“**
  - *O přání „být úplný“, jedinečný a uznaný, doceněný, mít vztahy*
- Cílem „politiky důstojnosti“ (A. Magalith) je společnost, jejíž instituce neponižují lidi
- Ponižující jsou »... všechny formy jednání a vztahů, které osobě dávají rozumný důvod vnímat se poškozen ve svém sebe-uznání...«.
- **Nejen školy jsou (příliš) často vnímány jako místa ponižování.**

Bolest ze zkaženého života

- Školní rituály dávají prostor úctě nebo znevážení.
- Utváření prostoru: Znevážení se děje podle určitých stálých pravidel:
„Musím se předvést v předpokládané bezvýchodné situaci před třídou. Dopředu daný neúspěch. Musím vytrpět ostudu... „Zkoušení před tabulí...zkoušet nezkoušet...
- Dotyční jsou vystaveni tísní, cítí se malí a na nevhodném místě.
- Tělesnost: Zvláštní rys nabydou tyto rituály, když jsou provázány s tělesností (např. sport, hodiny tělocviku, zpěv aj.).
- Kontrola výkonu, Feedbackkultur

Příklady

- Návštěva lékaře – forma ponižování
- Nebo úřady – není to demokracie, ale relikv dřívejších forem fungování společnosti
- **Škola – školní rituály (co se tam děje – dává prostor k vyjádření úcty nebo ke znevážení dotyčných)**
- Dítě musí jít k tabuli – vystaveno na obdiv těm ostatním, u tabule může předvést svůj výkon – neúspěch takové aktivity může mít svoje důsledky
- **Musíme připravit ideální podmínky, aby děti mohly předvést to, co umí**

Příklady

- Předvést cviky pro které nemáte dispozice, zpěv před ostatními (Franta)
- Další oblast může být jazyk – například romské děti, směsice češtiny, romštiny...
  - Vyzvedávání nejlepších žáků – ponížení pro ty, co nikdy nebudou nejlepšími...příklady z rakouských škol – nejlepší skokan...
- **Ponížení skrze dominantnost – já budu mít úspěch, jen když jsem nad někým nebo když přijmu svoje porážení. Získat si uznání druhého pouze problematickými formami, buď mocí, nebo podřízením...**
- Škola vyzvedává dominanci. *Vyučující, kteří fungují v systému dominance vůči žákům ji tím podporují.*

„Jelení kultura“ – silnější vítězí (M.Jaggle)

„pevný jako kůže, silný jako ocel“ (národní socialismus)

- škola podporuje konkurenci, orientuje k osobnímu prospěchu;
- upřednostňuje typy, které vědí, že k vlastnímu rozvoji patří znevážení úspěchů druhých;
- podkopává humánní utváření charakteru;

„Humanita společnosti a humanita školy se stává zřejmou v jejich nakládání se slabostí. Humanita jedince se projevuje v jeho schopnosti akceptovat svou slabost a slabosti druhých.“ (Fritz Bohnsack)

K úvaze

Jelení kultura rozvíjí člověka podle toho; **abych dosáhl svého uznání, musím znevažovat úspěchy jiných.**

Největší kulturní úspěchy vznikají skrze spolupráci ne konkurenci (jazyk, kultura, náboženství,...rozvíjí se, protože lidé spolupracují).

Diferenciace

- Lidé jsou bytosti rozmanité
- **Utlumení difference, která zakládá identitu, podporuje znevážení, posměch, ponížení**
- ...je ochuzením o uznání
- **„... lepší stav je ten, ve kterém lze být beze strachu jiný.“ (Adorno)**

Inkluzivní vzdělávání

- Normální je různost, normální je zranitelnost
  - **V atmosféře lhostejnosti nebo skrytého násilí nemůže povstat nic nového a tím méně probíhat učení se**
- Respekt pro vzájemný růst v různosti a pro zranitelnost druhého
- **Inkluzivní vzdělávání:** solidární nebo lidské vyučování

Kroky ke „kultuře uznání“ (M.J.)

- „*Jako nejméně přátelské prostředí ze všech 34 zemí OECD... vnímají mladí z ČR školu.*“ (Radio Praha, 4.12.2013)
- **O kvalitě a úspěchu školy nerozhodují tvrdá data** (finance, infrastruktura...), **nýbrž měkké faktory** (školní klima, ...).

Školní kultura může...

- působit k podpoře nebo k umenšení násilí,
- působit k podpoře nebo k umenšení strachu,
- působit k podpoře nebo k umenšení vlastní hodnoty.

Kritérium auditu demokracie: zohlednění marginalizovaných skupin

Kvalita demokracie je měřená i tím, jak přistupuje k menšinám

Rozvoj dobré školy

- Dobrá škola se pozná podle toho, jak vnímá lidi a jejich rozdílnost, jak nakládá se sociální nerovností, s kulturní a náboženskou diverzitou.
- Udržitelný rozvoj školy vnímá individuální, sociální, kulturní, náboženskou a další diferenci jako zdroje.
- Cílem rozvoje školy je „kultura uznání“.
- **Rozvoj školy vyžaduje nasměrování na hodnoty důstojnosti jednotlivce, na uctivé nakládání s diverzitou a na hodnotné struktury demokratické spoluúčasti.**
- Kultura uznání před každým výkonem, vůči všem podobám různosti a všemi zúčastněnými charakterizuje vyučování, postoj vyučujících, formy komunikace ve škole, jednání vedení školy, utváření života školy nebo procesy sebereflexe a obnovy. (M.Jaggle)

Otázky

- Jak jsou lidé ve škole vnímání?
- **Co potřebují žáci a žákyně a vyučující, aby mohli být »beze strachu jiní«?**
- Jaké formy ponižování jsou přítomné ve škole?
- Kdo, jaké skupiny jsou přehlíženy, nezohledněny?
- Čí sebeúcta budoucí identitu je zraňována?
- Jaké jsou rozvinuty nediskriminující formy komunikace (vzhledem ke kulturní, náboženské, ... diferenci)?
- **Jaké formy komunikace dávají vzniknout důvěryplným vztahům?**
- **Jak jsou takovéto formy komunikace podporovány?**

...úryvek z výzkumu

- „...klasická autorita a klasická výuka už skoro nefunguje,
- děti jsou hodně náročné a jsou zvyklé si prosazovat svoje
- **hodně dětí má nějaký problém,**
- více než 20 dětí ve třídě je náročné, učitel nedokáže všem věnovat plnou pozornost,
  - **místo klidu, pořádku a autority vytvářím bezpečné prostředí, kde se děti budou cítit dobře,**
- hodně se mi vrací, že nejsem mentor, ale **nechám je hodně mluvit**, do školy si přináší spoustu informací, které dokáží poskládat i sami mezi

- *nechám děti, aby si svobodně vybraly (např. uspořádání prostoru ve třídě)*
- *nejvíc mi vadí známkování dětí, dávám přednost slovnímu hodnocení, děti se hodnotí, nevedeme je k tomu, aby se srovnávaly mezi sebou, narůstá tím jejich tolerance k druhému,*
- *pořád se učím, ... nejsem učitelka, co říká informace, ale jsem pro ně jistota a průvodce,*
- *podporujeme a vzděláváme rodiče, s rodiči je to velmi náročné, jsme neustále kritizováni,*
- *důležité je dostat do školství víc chlapů a mladých, ...“*

Hodnoty v práci učitele

- Jedna z bezpečných cest vedoucích ke komunikaci
- Hodnotová výchova
- Historický kontext výchovy k hodnotám
- Dialog
- Sdílení hodnot, předávání hodnot (př. pyramida hodnot)
- Různé koncepty (hodnotové vzdělávání podle Cyril Mooney)

Důležitost výukových metod

- Zážitkových
- Aktivizačních
- Projektová výuka
- Alternativní metody
- Diskusní aj.
  - **Prostě učit jinak, nespoléhat se jen na frontální výuku**
  - **Děti si nosí do školy spoustu informací, ptát se jich, nechat je hovořit,...**

Multikulturní výchova – jedna z možností v práci s jinakostí

Multikulturní výchova vyjadřuje snahy prostřednictvím vzdělávacích programů vytvářet způsobilost lidí chápat a respektovat jiné kultury než svou vlastní.

Multikulturní výchova má filozoficko – politický základ, filozoficky vychází z multikulturalismu, který je vymežován jako „ideál harmonické koexistence odlišných kulturních a etnických skupin v pluralitní společnosti“.

Dynamická výměna
kulturních statků

Vzájemné ovlivňování

Vznik nových systémů

Důležité pojmy

- **Respekt**
- **Tolerance**
  - **Dialog**
- **Konstruktivní spolupráce**

Jednota v různosti

- Evropské dějiny, dějiny exkluze (diskriminace, vyhnání, ničení..)
- „*Nemuset se bát být jiný*“ (Adorno)
- Heslo EU „jednota v různosti“
- „Union of diversity“
- Pluralismus jako hodnota (Lisabonská smlouva, 2)
- Různost jako bohatství (Lisabonská smlouva, 3/3)

S pluralitou jsou také spojeny konflikty.

*Viděno ze společenského hlediska
však nejde primárně o to, abychom se
vyhnuli konfliktům,
ale abychom dokázali s konflikty
přiměřeně zacházet*

- *Kdo jsem?“*
- *„Jak se vyrovnám, jak zvládnou diverzitu?“*

Jde tedy o to, abychom dokázali v situaci plurality

rozvít identitu a zvládat diverzitu.

Vzdělávací zařízení stojí před těmito výzvami:

- „Jak dokážeme zvládat situaci vzdělání, přitom abychom zvládali také rozdílnost, případně odlišnost?“
- „Jaký přínos zde může vykonat práce s rozvíjením identity mladých lidí?“
- „Jakým přínosem může být zacházení s

Sebereflexe pedagogického pracovníka

- Uvědomění si vlastních hodnot
- Vlastních předsudků...

Vycházet z konkrétních situací ve třídě

Cesta – inkluzivní procesy, well-being, alternativy...

Nebát se být jiní...

ŠÍP, Radim, Denisa DENGLEROVÁ, Miroslav BIELIK, Lenka ĎULÍKOVÁ, Jan KALENDA, Markéta KOŠATKOVÁ, Martina KUROWSKI, Lenka GULOVÁ a František TRAPL. *Na cestě k inkluzivní škole: interakce a norma*. Brno: Masarykova univerzita, 2022. 275 s. ISBN 978-80-280-0124-7.